

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇН
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**на тему: ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ
ОСВІТИ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Виконав: студент II курсу,
групи 8.0532-з-дн
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Йорж Юлія Вікторівна
Керівник: доцент каф. психології,
к. психол. н. Залановська Л. І.
Рецензент: д. психол. н., професор каф.
психології Шевченко Н. Ф.

Запоріжжя

2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра психології

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« _____ » _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Йорж Юлії Вікторівні

Тема роботи Гендерні особливості конфліктності здобувачів освіти під час дистанційного навчання

керівник роботи Залановська Л.І. доцент кафедри психології, к.психол.н.

затверджені наказом ЗНУ від «26» 09 2023 року № 1504-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: здійснити теоретичний аналіз та емпірично дослідити гендерні особливості прояву агресивності в підлітковому віці; описати експериментальне дослідження специфіки прояву агресивності у підлітків з визначеними особистісними психологічними характеристиками та запропонувати програму корекційної роботи.

5. Перелік графічного матеріалу: -

6. Консультанти розділів роботи.

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Залановська Л.І. к.психол.н.		
Розділ 1	Залановська Л.І. к.психол.н.		
Розділ 2	Залановська Л.І. к.психол.н.		
Розділ 3	Залановська Л.І. к.психол.н.		
Висновки	Залановська Л.І. к.психол.н.		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	березень - квітень 2023 р.	Виконано
2	Робота над вступом	квітень 2023 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	травень- червень 2023 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	серпень - вересень 2023 р.	Виконано
5	Написання висновків	жовтень- листопад 2023 р.	Виконано
6	Передзахист	грудень 2023 р.	Виконано
7	Нормоконтроль	січень 2023	Виконано

Студент _____ Ю.В. Йорж

Керівник роботи _____ Л.І. Залановська

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О. М. Грединарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 52 сторінки, 35 використаних джерел та літератури, 4 додатки.

Об'єкт дослідження – конфліктні форми поведінки.

Предмет – гендерні особливості прояву конфліктності в підлітковому віці.

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз та емпірично дослідити гендерні особливості прояву конфліктності в підлітковому віці у здобувачів освіти під час дистанційного навчання.

Гіпотеза дослідження: у підлітків агресія має різноманітні кількісні і якісні характеристики: негативні емоційні стани і почуття, агресивна жестикуляція, міміка, дії, дефіцит навичок соціальної поведінки, неадекватні уявлення, упередження, установки, несвідомі агресивні прагнення, зниження рівня яких можливе завдяки використанню комплексу корекційних заходів.

Наукова новизна одержаних результатів: подальшого розвитку отримали науково психологічні знання, щодо агресивної поведінки взагалі та гендерні особливості прояву конфліктності та агресивності у підлітків; уточнено інформацію щодо особливостей гендерної поведінки під час проявів конфліктності та агресивності; емпірично підтверджено ефективність використання корекційної програми щодо зниження рівня конфліктності та агресивності.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані в навчальному закладі викладачами, психологами та кураторами груп при роботі з здобувачами освіти та їхніми батьками, а також можуть бути використані для врахування гендерних особливостей при розробці методичних рекомендацій щодо подолання конфліктності у дітей цієї вікової групи.

РАННІЙ ЮНАЦЬКИЙ ВІК, КОНФЛІКТНІСТЬ, КОНФЛІКТ, ГЕНДЕР, КОНФЛІКТНІ ФОРМИ ПОВЕДІНКИ, АГРЕСИВНІСТЬ, ФРУСТРАЦІЯ, САМООЦІНКА.

SUMMARY

Yorzh YU.V. Gender Features of the Students' Conflictness in Distance Learning.

Master's thesis: 52 pages, 35 used sources and literature, 4 appendices.

The object of research is conflict forms of behavior.

The subject is gender specifics of the manifestation of conflict in adolescence.

The purpose of the study is to carry out a theoretical analysis and empirically investigate the gender specifics of the manifestation of conflict in adolescence among students of education during distance learning.

Research hypothesis: in adolescents, aggression has various quantitative and qualitative characteristics: negative emotional states and feelings, aggressive gestures, facial expressions, actions, deficit of social behavior skills, inadequate ideas, prejudices, attitudes, unconscious aggressive aspirations, the reduction of which is possible thanks to the use of a complex of corrective measures

The scientific novelty of the obtained results: scientific psychological knowledge regarding aggressive behavior in general and gender specifics of the manifestation of conflict and aggressiveness in teenagers received further development; information on the specifics of gender behavior during manifestations of conflict and aggressiveness has been clarified; the effectiveness of using the correctional program in reducing the level of conflict and aggressiveness has been empirically confirmed.

The practical significance of the research results is that they can be used in an educational institution by teachers, psychologists and group curators when working with students and their parents, and can also be used to take into account gender characteristics when developing methodological recommendations for overcoming conflict in children of this age. age group.

EARLY ADOLESCENT AGE, CONFLICT, CONFLICT, GENDER, CONFLICT FORMS OF BEHAVIOR, AGGRESSION, FRUSTRATION, SELF-ESTEEM.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ КОНФЛІКТНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	11
1.1. Психологічна характеристика особливостей підліткового віку.....	11
1.2 Психологія агресивної та конфліктної поведінки людини: зміст та особливості	15
1.3 Гендерні особливості особистісного розвитку в підлітковому віці.....	20
РОЗДІЛ 2.ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОНФЛІКТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСІТИ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	25
2.1. Характеристика психодіагностичної бази дослідження.....	25
2.2 Результати констатувального дослідження.....	31
2.3. Рекомендації щодо зниження конфліктності й агресивності у підлітків.....	37
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	50
ДОДАТКИ.....	53

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне життя рясніє значною кількістю прикладів проявів конфліктності та агресії, як у хлопців, так і у дівчат підліткового віку. Водночас, незважаючи на те, що традиційно агресія вивчалася майже виключно в гендерному аспекті, низка психологічних досліджень продемонструвала важливість врахування саме цього аспекту в досліджуваній тематиці. Актуальність порушених нами питань пов'язана, по-перше, з тим, що гендерна специфіка особистісної агресії та конфліктів підлітків має значний вплив на їхню поведінку та соціальний статус, а по-друге, з тим, що порушені нами питання потребують подальшого уточнення, незважаючи на значну кількість досліджень, які були проведені в цьому напрямку.

Слід також розуміти, що статеве дозрівання, через значні фізіологічні та поведінкові зміни в організмі, спричиняє найбільш суттєві зміни вищезгаданих симптомів. Суб'єктивно підлітки відчувають себе дорослими, але об'єктивно діти цього віку мають лише зовнішні ознаки дорослості і не можуть нести повну відповідальність за своє життя в соціально-економічному плані. Тому вивчення особливостей агресивної та конфліктної поведінки допомагає не тільки запобігати та контролювати агресію, але й більш повно зрозуміти фактори, що сприяють розвитку та вирішенню конфліктів у підлітковому середовищі. Проблема конфліктів є однією з найактуальніших на сьогоднішній день, і її вирішення вимагає не тільки ґрунтовних знань, а й готовності самих учасників навчитися уникати конфліктів і вирішувати проблеми.

Конфлікт – неминуча частина будь-яких міжособистісних стосунків. Стратегії поведінки в конфлікті залежать від різноманітних причин, а також значною мірою від особливостей сторін, що беруть участь у конфлікті, та мети взаємодії. Дослідження теоретичних аспектів взаємозв'язку конфліктності з академічною успішністю та соціальною експресією поведінки у підлітків

дозволяє, перш за все, встановити той факт, що зміст конфліктних проблем на різних етапах онтогенезу та високий рівень конфліктності мають значний вплив на академічну успішність студентів. Це пов'язано з тим, що більш високий рівень тривожності та конфліктності у невстигаючих здобувачів освіти призводить до зниження академічної успішності.

Об'єкт дослідження – конфліктні форми поведінки.

Предмет – гендерні особливості прояву конфліктності в підлітковому віці.

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз та емпірично дослідити гендерні особливості прояву конфліктності в підлітковому віці у здобувачів освіти під час дистанційного навчання.

Реалізація мети відбувалася у процесі виконання таких завдань:

1.здійснити теоретичний аналіз психологічних особливостей підліткового віку і вивчити феномен агресивності та її видів;

2. на теоретичному рівні уточнити гендерний аспект розвитку емоційної сфери підлітків;

3.дібрати психодіагностичні методики та визначити їхню роль для вивчення предмета дослідження;

4. здійснити аналіз та інтерпретацію отриманих результатів;

5.розробити та запропонувати методичні рекомендації для психологів та програму корекційної роботи з метою зниження підліткової конфліктності.

Гіпотеза дослідження: у підлітків агресія має різноманітні кількісні і якісні характеристики: негативні емоційні стани і почуття, агресивна жестикуляція, міміка, дії, дефіцит навичок соціальної поведінки, неадекватні уявлення, упередження, установки, несвідомі агресивні прагнення, зниження рівня яких можливе завдяки використанню комплексу корекційних заходів.

Для реалізації поставлених завдань було застосовано наступні методи дослідження:

теоретичні: аналіз, систематизація та класифікація, конкретизація літературних джерел з досліджуваної проблеми, узагальнення теоретичних та експериментальних результатів дослідження;

емпіричні: для дослідження феномена конфліктності підлітків у гендерному аспекті використано психодіагностичні методики:

а) для визначення маскуліності та фемінності – методика «Маскуліність-фемінність» С. Бем;

б) для діагностики особливостей прояву ворожості підлітків – «Опитувальник А.Басса та А.Дарки»;

в) для визначення агресивності у стосунках з однолітками – «Тест А. Ассінгера»;

г) методика Т. Лірі для дослідження уявлень суб'єкта про себе й ідеальне «Я»;

д) тест для підлітків «Визначення самооцінки», тест. Бойко на визначення рівня фрустрації підлітків.

Наукова новизна одержаних результатів:

- подальшого розвитку отримали науково психологічні знання, щодо агресивної поведінки взагалі та гендерні особливості прояву конфліктності та агресивності у підлітків;

- уточнено інформацію щодо особливостей гендерної поведінки під час проявів конфліктності та агресивності;

- емпірично підтверджено ефективність використання корекційної програми щодо зниження рівня конфліктності та агресивності.

Інформаційна база дослідження: наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, матеріали наукових конференцій і досліджень.

Практичне значення роботи полягає в обґрунтуванні та апробації комплексу методик для діагностики агресії та психологічних чинників, які впливають на агресивність підлітків; розробці та апробації програми психокорекційної роботи щодо зниження агресивних проявів. Матеріали дослідження можуть використовуватися у навчальному процесі навчальних закладів, в роботі педагогів, соціальних працівників, практичних психологів.

Структура й обсяг роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, які містять 5 підрозділів, висновку, списку використаних літературних джерел, який містить 35 найменувань, 4 додатків, 7 рисунків. Основний зміст роботи має 46 сторінок, загальний обсяг роботи 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ КОНФЛІКТНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

1.1. Психологічна характеристика особливостей підліткового віку

Кожна людина за своє життя проходить певні етапи розвитку, кожному з них притаманні свої характерні особливості.

Український психолог Д. Ельконін розробив періодизацію вікового розвитку від етапу народження до 17 років. Психолог виділяє шість стадій, а саме:

- вік немовляти;
- раннє дитинство;
- дошкільний вік;
- молодший шкільний вік;
- підлітковий;
- юнацький вік.

Вік немовляти (до 1 року): соціальна ситуація розвитку і провідна діяльність першого року життя дитини зумовлюють появу ряду психічних новоутворень цього віку, дитина періоду характерна потреба в комфорті, важливим аспектом діяльністю немовляти є емоційнебезпосереднє спілкування з дорослими. На даному етапі у дитини виникають такі новоутворення: відбуваються зміни у поведінці, розвивається мовлення немовляти, центральним новоутворенням є ходіння. Такі зміни спричиняють кризу першого року життя дитини.

Раннє дитинство (1-3 роки): цей період характеризується поява символічних дій, поява наслідування дій оточуючих, поява найпростішої форми самосвідомості - дитина впізнає себе, називає своє ім'я в різних варіантах,

говорить про себе в першій особі ("Я"), розвиваються початкові форми мислення.

Дошкільний вік (3-7 років): дитина самостійно виконує рядові завдання, та пізнання людських взаємин. Рольова гра – провідна діяльність дошкільного віку. Тут дитина починає пізнавати себе та з'являється супідрядність мотивів, починається криза 3 років.

Молодший шкільний вік (7 – 11 років): це період найбільш інтенсивного формування учбової діяльності, на основі якої розвивається основні новоутворення молодшого шкільного віку: довільність психічних процесів, розвиток внутрішнього плану дій, рефлексія, мотив досягнення успіху. Характерна криза 7 років.

Підлітковий вік (11 – 15 років): інтимно-особистісне спілкування стає провідною діяльністю. Відбувається неузгодженість процесів статевого дозрівання, соціального формування та загального органічного розвитку. В цьому віці починається пубертатна криза, розвиваються відчуття дорослості, потреба в самореалізації та суспільному визнанні, прагнення до самоствердження, самосвідомість набуває морального характеру, вміння підпорядковуватись нормам колективного життя.

Юнацький вік (15 – 17 років): це останній етап психічного розвитку, провідна діяльність - навчально-професійна, у процесі якої формуються такі новоутворення з а словами вченого, як світогляд, самосвідомість, професійні інтереси, мрії та ідеали.

За Е.Еріксоном існує інша періодизація особистісного розвитку. Він виділив вісім стадій цього розвитку, в яких об'єднав юнацький та підлітковий вік (12 – 20 років). Та додав ще три стадії: ранню зрілість (20 – 25 років), середній вік (25 – 65 років) та пізню зрілість (після 65 років) [13].

Конкретніше зупинимось на підлітковому віці, на даному етапі відбувається анатомічні та фізіологічні зміни організму. Особливостями пубертатного періоду є:

- незадоволеність собою та світом;

- ворожість до світу;
- агресивний самозахист та пасивна меланхолія;
- духовний та фізичний біль;
- неслухняність, девіантна поведінка;
- подразливість, підвищена чутливість;
- загальне зниження працездатності

Це так звана негативна фаза, яка триває близька двох років, після цього організм доходить до стадії дозрівання, і відбувається перехід в позитивну фазу.

Цей період характеризується переходом від дитинства до дорослості, основні прояви життя спрямовані в доросле життя. Батьки зазвичай не звертають увагу на прагнення дітей - підлітків до нових форм взаємин, що нерідко призводить до кризи.

Виділяють зовнішні та внутрішні прояви кризи.

До зовнішніх відносять:

1. Зміна в характері навчальної діяльності, через виконання практичних завдань, дитина відчуває себе учасником трудової діяльності.

2. Відбувається зміна статусу підлітка в родині, підвищується рівень відповідальності, поява нових обов'язків, формування власної позиції відповідно новому оточенню, яке відрізняється від впливу батьків.

До внутрішніх відносяться[13]:

Домінанта зусиль – націленість на вольові напруження у вигляді протестів, бунтів, впертості.

Домінанта романтики – інтерес до всього того, з чим підліток раніше не мав справу.

Домінанта мети – підліток націленість на довгострокову перспективу - мету, сьогодення стає менш цікавим.

Егоцентрична домінанта – власне, це зацікавленість у власній особистості.

Зазнаючи змін провідних переживань підлітки відчують перебудову самої системи переживань, що прийнято вважати кризою психічного розвитку.

Характерними рисами симптомів кризи є:

1. Знижується ефективність навчальної діяльності, погіршується навчання та успішність у навчанні.

2. В системі взаємовідносин - дисгармонія.

3. Високий рівень конфліктності та агресивності.

4. Невмотивоване протистояння з дорослими.

5. Акцент уваги на майбутнє.

У своїх роботах деякі психологи вказують на те, що підлітки не обов'язково мають низку негативних характеристик під час кризового процесу, і перераховує три сценарії. Перший сценарій проявляється у всіх сферах життя і може призвести до ізоляції від близьких на період від кількох тижнів до досить тривалого часу. Він зустрічається приблизно у 20% підлітків. Другий сценарій - прояв негативних почуттів лише в певних життєвих ситуаціях, скоріше як реакція на негативну поведінку оточуючих. Останній характеризується відсутністю негативізму в поведінці загалом [13].

Підлітковий вік характеризується переходом на новий етап свого розвитку, емоційну нестабільність, соціальну незрілість у підлітків можуть формувати акцентуації характеру. Акцентуація - це крайній варіант норми, за якого окремі риси характеру виражені більше ніж інші. Це допомагає підліткам захистити себе від психологічного впливу та зберегти свої психологічну стійкість.

За умов високого рівня психологічної напруги мають схильність проявлятися акцентуації. можемо виділити психоподібні зміни, що проявляються в наступному [36]:

- девіації - поведінка що характеризується відхиленням від норми.

- деліквентна - в даній поведінці має місце порушення законодавства.

Акцентовані характери є межовими станами підлітків і можуть переходити в психопатії.

1.2 Психологія агресивної та конфліктної поведінки людини: зміст та особливості

Аналіз праць деяких психологів, показує, що поняття конфлікт і конфліктність суттєво не розділяються. Однак, з нашої точки зору, між цими поняттями необхідно провести чітке розмежування. Це пов'язано з тим, що в загальному вигляді конфлікт можна описати як зіткнення несумісних тенденцій, спрямованих у протилежні боки в індивідуальній свідомості, в індивідуальних або групових міжособистісних відносинах, і пов'язане з гострими емоційними переживаннями. У перших можуть брати участь і безконфліктні люди. Що стосується конфліктності як риси особистості, то вона завжди буде супроводжувати людину. Така людина може зіткнутися з ним у будь-якій ситуації. Ця характеристика розглядається як готовність людини до конфлікту, ступінь залученості в розвиток конфлікту, частота і якість конфліктних взаємодій та неусвідомлене або частково усвідомлене ставлення людини до конфлікту.

Агресія є основним потенціалом людської активності, рівнем цілеспрямованості та доцільності психічної діяльності, а також зброєю індивіда для вирішення проблем адаптації, підтримки та розвитку самоідентичності.

У найзагальнішому вигляді агресія розуміється як стійка риса особистості, що проявляється у готовності до агресивної поведінки. Агресія – це будь-яка індивідуальна чи колективна поведінка або дія, спрямована на заподіяння фізичної чи психологічної шкоди або знищення іншої людини чи групи [5].

Якщо агресивні дії повторюється час від часу, в такому випадку слід говорити про агресивну поведінку.

Психологічну структуру агресії можна поділити на когнітивний, емоційний та вольовий компоненти.

В основі формування агресії лежить певна організація перцептивних і розумових процесів. Так, агресивні люди сприймають та інтерпретують зовнішню реальність у певний спосіб [35].

У таких людей до агресії можуть призвести найрізноманітніші ситуації, в тому числі й нейтральні за смисловим наповненням. Складовою агресії є гнів, який може бути безпосередньою причиною агресивної поведінки. Вольові процеси є модуляторами агресивної поведінки. За ступенем усвідомленості А. Фішбах класифікує агресію на три основні типи [4]:

- випадкова - цей тип характеризується вираженою імпульсивністю, низьким ступенем усвідомленості та ненавмисністю;
- інструментальна - цей тип агресії спрямований на досягнення мети і є, по суті, основним засобом досягнення мети;
- ворожа – спрямована безпосередньо на нанесення шкоди жертві.

Класифікація ж за спрямованістю на об'єкт вираження має наступний вигляд [6]:

- пряма агресія характеризується концентрацією симптомів безпосередньо на об'єкті, який викликає негативні почуття та емоції;
- непряма агресія - це агресія, яка безпосередньо не викликає негативних емоцій, але спрямована на об'єкти, зручні для нападу (слабші, менш емоційно захищені, а отже, зручні жертви).

Коли агресія є високою рисою характеру, людина стає досить конфліктним членом суспільства і не здатна нормально і адекватно взаємодіяти з іншими людьми. Як правило, це не тільки призводить до частих конфліктів, але й значно знижує адаптаційні можливості людини [11].

Виходячи з психологічних критеріїв впливу агресії на процес розвитку особистості, виділяють наступні види агресії [8]:

- агресія, спрямована на усунення або мінімізацію негативних травмуючих переживань, пов'язаних з виконанням певної діяльності; розвиток

Розвиток почуття безпеки та гомеостазу (адаптивності) [19];

- агресія, що проявляється у здатності мобілізувати свої ресурси для відстоювання свого статусу та життєвих поглядів; цілісність; прагнення до збереження автономії; напористість;

- що сприяє самовираженню особистості та надає можливості для особистісного розвитку в умовах життя, що динамічно змінюються (конструктивна, орієнтована на досягнення);

- агресія, що перешкоджає особистісному зростанню та руйнує можливість побудови конструктивних стосунків із собою, навколишнім світом і своєю роботою. Вона проявляється в конфронтаційних тенденціях, знеціненні інших, руйнуванні контактів і міжособистісних стосунків, прагненні до силового вирішення проблем, прихильності до деструктивних ідеологій, самозбереження та підкресленому нарцисизмі (егоїстично-прагматичному).

На жаль, саме поняття агресії є настільки негативним, що неможливо використовувати прикметники для якісного опису агресивної поведінки.

Використання таких прикметників, як «конструктивний» та «агресивний», які якісно описують агресивну поведінку, не змінює цього факту.

Адаптивна агресія - це типова реакція людини, викликана загрозою втрати життя, свободи або гідності, і є реакцією на загрозу життєво важливим інтересам або власній цілісності. У цьому контексті агресія виступає як система регуляторних механізмів, спрямованих на усунення або мінімізацію негативних і травматичних переживань, пов'язаних із внутрішніми або зовнішніми конфліктами. З еволюційної точки зору, така агресивна поведінка зазвичай зумовлена несвідомими механізмами. З фізіологічної та поведінкової точки зору вона характеризується збудженням ЦНС, підвищеною пильністю, реакціями страху, раптовими атаками на фрустровані цілі та захисними позиціями при зіткненні із загрозами.

Таким чином, адаптивна агресія є природною реакцією для задоволення несвідомих імпульсів, в принципі мотивована внутрішнім емоційним станом людини і відіграє адаптивну роль у процесі розвитку особистості. У чому

полягає адаптивна роль захисної агресії за Е. Фромом, природа людини включає в себе унікальну екзистенційну потребу, в основі якої лежить конфлікт, дихотомія, між прагненням до безпеки і прагненням до свободи (свобода розуміється як суб'єктивне переживання свободи вибору в житті). В основі цього конфлікту лежить базальна тривога, яка розглядається як інтенсивне і всеохоплююче відчуття незахищеності. Індивід намагається зняти напругу і відчутти себе в безпеці, тобто встановити гомеостаз і адаптуватися [32]. На думку деяких психологів особистість є своєрідним утворенням, яке не можна вивести з адаптивного апарату поведінки. Дивно заперечувати, що люди володіють широким спектром типів поведінкових актів адаптивного характеру. Найбільш раннім і примітивним адаптивним актом в онтогенезі є напад. Конструктивний елемент цього типу активності є одним із креативних чинників професійної діяльності і необхідний не тільки для виживання на ринку праці, але й для розвитку професійної кар'єри.

Під конструктивною та орієнтованою на досягнення агресією індивіди розуміють потенціал загальної активності для досягнення важливих неагресивних цілей - "досягати цілей без страху чи сумнівів і без зволікань" [31]; вирішувати проблеми адаптації, самореалізації, налагодження та підтримки продуктивних міжособистісних стосунків.

Конструктивна та орієнтована на досягнення агресія гарантує позитивне та допитливе ставлення до світу, професійної діяльності, творчий підхід до життя, вміння відкрито висловлювати свої погляди, думки та ідеї, без страху відстоювати свою думку.

Конструктивна, орієнтована на досягнення агресія характеризується такими основними ознаками [29]:

- наявність складних мотивів поведінки, включаючи ієрархію цілей;
- байдуже ставлення до об'єкта агресії;
- відсутність типової нейрохімічної картини агресії (викиду в кров адреналіну та норадреналіну);

- цей тип навичок агресії набувається емпірично в процесі соціалізації.

Термін "егоїстично-прагматична агресія" означає агресію, коли головною метою злочинця є заподіяння болю жертві та руйнування її стосунків з іншими.

На відміну від захисної агресії, егоїстично-прагматична агресія - це агресивна ворожість, яка виникає у відповідь на реальну, а часто й уявну загрозу або фрустрацію. Люди, які використовують деструктивну агресію, схильні до викривлень в обробці соціальної інформації. Вони інтерпретують поведінку інших як ворожу, переконані, що можуть адекватно відповісти тим, хто має агресивні наміри, і очікують, що їхня агресивна поведінка буде позитивно оцінена іншими. Д. Віннікотт показав, що цей тип агресії не завжди пов'язаний із зовнішніми перешкодами на шляху до мети, а є первинним первинним, тобто може мати власне джерело, наприклад, прагнення до влади або жага помсти [30].

Психологічну структуру конфлікту формують риси особистості на всіх рівнях: особистісному (цілі та цінності), суб'єктному (загальні розумові здібності) та індивідуальному (психодинамічні риси). Конфліктність як риса особистості є інтегральним утворенням особистості. Вираженість цієї характеристики зумовлена зовнішніми умовами (соціально-політичною та економічною ситуацією в суспільстві, психологічним кліматом у колективі, конкретними обставинами конфліктної ситуації) та внутрішніми чинниками (темпераментом та особливостями особистості, мотивами дій, досвідом, набутим у попередніх конфліктах тощо). Сутність конфлікту - це не стільки протиріччя чи зіткнення інтересів, скільки спосіб вирішення суперечностей з іншими суб'єктами соціальної взаємодії.

Проблема конфлікту є фундаментальною для психології. У багатьох теоретичних підходах психологічний конфлікт, його природа і зміст є основою пояснювальних моделей особистості. Саме особистість, її потреби, установки, звички, способи мислення, досвід вирішення проблем і моделі поведінки мають вирішальний вплив на поведінку людини в конфлікті. Все це є важливими факторами, які допомагають запобігти розвитку конфлікту та його переходу в

екстремальні та високо емоційні форми, а також знижують ймовірність виникнення міжособистісних та міжгрупових конфліктів.

Зменшення ймовірності конфлікту; такі дослідники, як Л. Берковіц, стверджують, що жінки є більш психологічно емоційними, ніж чоловіки, і тому жінки більш схильні до конфліктів, ніж останні [11].

У конфліктах головною дійовою особою є людина. Саме індивідуальність особистості визначає характер конфліктної взаємодії, її результат та наслідки. Ми визначаємо поняття "конфліктність особистості" як особливість особистості, що впливає на частоту конфліктів та залучення людини в конфлікт.

На думку сучасних авторів, конфліктні взаємодії можуть бути як конструктивними, так і деструктивними, в результаті чого конфлікти можуть бути тривалими, короткочасними або безнадійно затяжними. При цьому конфлікти виражаються гострими, хронічними, латентними та відкритими конфліктами. Для нашої роботи також важливо розуміти, що конфлікти можуть бути керованими конфліктними взаємодіями, погано керованими конфліктними взаємодіями або взагалі некерованими конфліктними взаємодіями.

Варто розуміти, що залежно від якості конфліктного процесу можуть бути "гарячі" конфлікти з високою емоційністю та особистою залученістю учасників, і "холодні" конфлікти, які не мають емоційного забарвлення.

1.3 Гендерні особливості особистісного розвитку в підлітковому віці

Психологія як наука розвивається дуже стрімко і водночас багато уваги приділяється питанню гендеру. Нагадаємо, що гендер - це соціально-біологічна характеристика, яка визначає поняття "чоловік" і "жінка". Це пов'язано з тим, що гендер і біологічна стать не обов'язково збігаються.

Існує гендерна ідентичність, яка представляє глибоко особисте самовизначення людини та її власне усвідомлення сексуальності та образу тіла. Вона також включає самовираження людини, наприклад, те, як вона одягається,

розмовляє і діє.

Виділимо три існуючі аспекти структури гендерної ідентичності [15]:

- когнітивний (пізнавальний) – ототожнення себе зі статтю і описування себе через категорії маскулінності-фемінності;
- афективний (оцінний) – оцінка рис індивіда та рольової поведінки відповідно до прийнятих моделей маскулінності та фемінності;
- поведінковий (конативний) – позиціонування та самопрезентація представником гендерної групи, вирішення криз ідентичності шляхом вибору поведінки на основі важливих особистих цілей і цінностей.
- конативний (поведінковий) – позиціонування та самопрезентація себе представником гендерної групи, вирішення криз ідентичності шляхом вибору поведінки відповідно до особистісно значущих цілей і цінностей.

Також структуру гендера можна поділити на чотири основні групи характеристик: біологічна стать, гендерні стереотипи, гендерні норми і гендерна ідентичність.

Р. Барон і Д. Річардсон, які досліджували це питання, розглядають специфіку гендерних відмінностей у ставленні до агресивної поведінки і зазначають, що чоловіки зазвичай перебувають у стані тривоги і відчувають провину після агресивного акту, але менше, ніж жінки [17]. Німецький психолог Х. Хекхаузен вважає, що жінки, які вдаються до агресивної поведінки, на відміну від чоловіків, відчувають страх і провину одразу після неї. Для жінок агресія є засобом вивільнення негативних почуттів та емоційної напруги. Для чоловіків агресія розглядається як інструмент і модель поведінки для отримання соціальної та матеріальної винагороди [15].

У цей період у підлітків відбувається ціла низка змін - від психологічних до загальних змін в організмі, статевого дозрівання, активності статевих та інших внутрішніх агресивних залоз. Фізичний розвиток дівчат досягає свого піку у віці 13 років, тоді як хлопці дозрівають пізніше, у віці від 15 до 17 років. У цей період тіло змінюється, і підліткам доводиться пристосовуватися до нового образу "Я".

Соціальна ситуація розвитку полягає в неузгодженості процесів статевого дозрівання, загального органічного розвитку і соціального дозрівання.

Визначимо умови, які сприяють формуванню дорослості [15]:

- акселерація фізичного і статевого дозрівання;
- активне спілкування з однолітками;
- формування ранньої самостійності, внаслідок зайнятості батьків;
- доступність підлітка до різного формату інформації.

У віці 13 років починається підліткова криза, яка є важливим етапом у формуванні гендерної ідентичності. Формування гендерної ідентичності, а також статевих ролей - це проблема, з якою люди стикаються і яку вирішують у підлітковому віці. Оскільки фізіологічний і психологічний розвиток відбуваються не паралельно, існують індивідуальні відмінності в межах підліткового віку. Середня тривалість цього періоду становить три-чотири роки. Початок статевого дозрівання характеризується загальними змінами в морфологічній будові організму. Статеве дозрівання характеризується вираженою гормональною активністю. Гормональна регуляція відбувається на різних рівнях: ендокринних залоз, гіпофіза і щитовидної залози. Ендокринні залози ініціюють секрецію гормонів росту і статевих гормонів, а саме тестостерону, який впливає на формування чоловічих рис характеру, і прогестерону та естрогену, які впливають на формування жіночності.

Відбувається зміна у поведінці підлітка, основною метою якою є побудова нової форми поведінки, що притаманна дорослим, суб'єктивною - перетворення в дорослого.

Симптоми кризи:

- 1) знижується ефективність навчальної діяльності;
- 2) негативізм (часті сварки, порушення дисципліни, внутрішні переживання, прагнення до самостійності та ізоляції основні прояви її, це основні її прояви).

Підлітковий вік характеризується появою нових особливостей в поведінці, центральним з яких є самосвідомість, для неї характерним є відчуття дорослості. Об'єктивно дорослість ще не наступила, а суб'єктивно вона проявляється в:

- емансипації від батьків;
- формування нового ставлення до навчання;
- у романтичних стосунках з іншою статтю;
- змінюється зовнішній вигляд, стиль одягу.

Подолання підліткового віку та підліткових криз вимагає дотримання правил спілкування, зокрема емоційної підтримки з боку дорослих, створення умов для більшого спілкування, обговорення прав та обов'язків один одного.

Підлітки надмірно вимогливі до спілкування. Саме спілкування стає основним мотивом, тип спілкування змінюється на інтимно-особистісний і впливає на зміст психічного розвитку особистості залежно від функціонування підліткової групи:

- виховна функція полягає у впливі однолітків один на одного.
- інформативна – групи підлітків являють собою багаж специфічної інформації;
- функція емоційного контакту має забезпечити відчуття емоційної єдності, підтримки у різних ситуаціях.

Психолог Ж. Піаже пише, що саме в цей період між 11 (12) до 14 (15) роками розвиваються останні базові елементи дитини. У дитини формується нова здатність до мислення. Саме формування понять характеризує вищі форми інтелектуальної діяльності. Оскільки матеріал вимагає досить високого рівня розвитку психічних процесів і мислення, дитина-підліток повинна почати мислити теоретично, а мислення в цей період зазнає наступних змін [13]:

- з'являється здатність висувати гіпотези та оперувати ними;
- виникає рефлексивне мислення, тобто керування і усвідомлення власних інтелектуальних операцій;

- підліток навчається абстрагуватися – мислення стає теоретичним;

- розвивається критичність мислення;

- інтелектуалізація процесів сприйняття.

У підлітковому віці основним механізмом запам'ятовування є осмислення. Завдяки формуванню тім'яної кори головного мозку, увага в підлітковому віці стає більш стійкою і зберігається протягом тривалого часу.

Також в період пубертатного дозрівання змінюється механізм утворень образів уяви, з'являються імажинативні дії – створення та побудова у свідомості образів предметів, ситуацій, конструкцій, які не були сприйняті раніше [8].

У цей період змінюється і мовлення, стаючи більш стриманим і виваженим, зникає зайва лексика; змінюється самооцінка підлітка, розвивається більш реалістична оцінка своїх розумових здібностей і особистісних якостей. У цей період активно формуються риси характеру та загальний розвиток людини.

РОЗДІЛ 2.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОНФЛІКТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСІТИ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Характеристика психодіагностичної бази дослідження

З огляду на теоретичний аналіз, який стосується вивчення гендерних особливостей прояву агресивності в підлітковому віці, нами було проведено експериментальне дослідження з метою з'ясування впливу гендерних особливостей на прояв агресивності.

Відповідно до цього, основними завданнями нашого дослідження були:

- теоретично проаналізувати психологічні особливості підліткового віку і вивчити феномен агресивності та її видів;
- на теоретичному рівні уточнити гендерний аспект розвитку емоційної сфери підлітків;
- дібрати психодіагностичні методики та визначити їхню роль для вивчення предмета дослідження;
- експериментально дослідити гендерність прояву агресивності в підлітковому віці; розробити рекомендації щодо попередження агресивності в підлітковому віці з урахуванням гендерного аспекту.

Стосовно виконання першого завдання, слід зауважити, що оскільки метою нашого дослідження було визначення гендерних особливостей прояву агресивності в підлітковому віці, саме тому першою використано методику на визначення маскулінності - фемінності С.Бем (1974) (Додаток А), яка допоможе нам діагностувати психологічну стать і визначити її ступінь андрогінності, маскулінності і фемінності особистості.

Опитувальник містить 60 тверджень (якостей), на кожне з яких випробуваний відповідає «так» або «ні», оцінюючи тим самим наявність або відсутність у себе названих якостей. Опитувальник може застосовуватися і в

формі експертного рейтингу. У такому випадку оцінка випробуваного за представленими якостями здійснюється компетентними суддями – людьми, які добре знають випробуваного.

За кожний збіг відповіді з ключем нараховується один бал. Потім визначаються показники фемінності (F) і маскулінності (M) відповідно до формули: $F = (\text{сума балів по фемінності}) : 20$ $M = (\text{сума балів по маскулінності}) : 20$

Основний індекс IS визначається як: $IS = (F - M) \times 2,322$. Якщо величина індексу IS укладена в межах від -1 до +1, то робиться висновок про андрогінність. Якщо індекс менше -1 ($IS < -1$), то робиться висновок про маскулінність, а якщо індекс більше +1 ($IS > 1$) - про фемінність. При цьому, в разі коли $IS < -2,025$ - говорять про яскраво виражену маскулінність, а якщо $IS > +2,025$ - кажуть про яскраво виражену фемінність. На основі результатів Сандра Бем виокремила вісім статеворольових типів. Вона запровадила поняття «андрогінний тип».

Андрогінія – явище, яке характеризується тим що одночасно проявляє як чоловічі так і жіночі якості.

С. Бем виділяє типи статеворольової поведінки [13]:

- маскулінні чоловіки (нечутливі, енергійні, честолюбні);
- маскулінні жінки (наділені сильною волею, схильні змагатися з чоловіками і претендувати на їх місце у професії, соціумі);
- фемінні чоловіки (чутливі, цінують людські стосунки і досягнення духу, частіше за все є творчими).

Маскулінність — модель поведінки та сукупність тілесних й психологічних особливостей чоловічого гендера, які формуються та приписуються соціокультурним середовищем.

Маскулінність часто асоціюється з такими якостями, як допитливість, схильність до ризику, незалежність, вміння досягати та активність. Внутрішній світ чоловіків вважається більш систематизованим і впорядкованим, на відміну

від жіночого. Негативними характеристиками маскулінності вважаються авторитарність, надмірний раціоналізм, агресивність і брутальність.

Фемінність - це риса особистості, що характеризується психологічною гендерною реакцією жінки, дотриманням жіночих гендерних ролей, типовою жіночою поведінкою, ставленням і цінностями. Фемінність може бути пов'язана з такими якостями, як чутливість, співчуття, емоційність, доброта та комунікативні навички. Фемінні жінки більш вразливі, реалістичні, безпосередні та пасивні [27].

Друга методика - опитувальник А. Басса та А. Дарки - допомогла діагностувати специфіку ворожості у підлітків (Додаток Б). Опитувальник був розроблений з метою виявлення рівня агресивності респондента. Опитувальник складається з 40 питань, на які респонденти відповідають "+" або "-".

А. Басс прийняв деякі положення своїх попередників і розділив поняття агресії та ворожості, визначивши останню як "реакцію негативних почуттів або негативної оцінки людини чи події". Розробляючи опитувальник для розмежування агресії та ворожості, А. Басс і А. Дарки виділили типи реакцій, описані нижче.

Фізична агресія - використання фізичної сили проти іншої особи.

Непряма агресія - обхідним шляхом спрямована на іншу особу або ні накого не спрямована.

Схильність до роздратування - готовність до прояву негативних почуттів при найменшомупорушенні (запальність, грубість).

Негативізм - опозиційна манера в поведінці від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів, вона може наростати від пасивного спротиву до енергійної боротьби [18].

Образа - заздрість і ненависть до оточуючих за дійсні і вигадані дії.

1. Підозрілість - в діапазоні від недовіри і обережності по відношенню до людей до переконання в тому, що інші люди планують і приносять шкоду.

Вербальна агресія - вираз негативних почуттів як через форму (крик, вереск), так і через зміст словесних відповідей (прокляття, погрози).

Почуття провини - висловлює можливе переконання суб'єкта в тому, що він є поганою людиною, що вчиняє зло, а також відчуті ним докори сумління.

Опитувальник базується на наступних принципах:

- питання можуть стосуватися лише однієї форми нападу;
- питання розроблені таким чином, щоб мінімізувати вплив громадської думки за або проти відповідей на ці питання.

Результати обробляються наступним чином. Індекс ворожості включає шкали 5 і 6; індекс агресії (прямої та мотиваційної) включає шкали 1, 3 і 7.

Значення показників ворожості та агресивності дорівнює сумі показників складових їх шкал:

Ворожість = Образа + Підозрілість;

Агресивність = Фізична агресія + Роздратування + Вербальна агресія.

За А. Хвангом та ін., значення цих показників дорівнює середньому арифметичному значенню конструктів (оскільки максимальний рівень у всіх випадках становить 100 стандартних балів):

Ворожість = (Образа + Підозрілість) / 2

Агресія = (фізична агресія + роздратування + вербальна агресія).

Норма агресії має значення 21 ± 4 для її показника і $6,5-7 \pm 3$ для ворожості. При цьому звертається увага на можливість досягнення певного значення, що свідчить про ступінь агресії.

А. Хван та інші, пропонують більш складну схему. Мета полягає в тому, щоб встановити максимальне значення кожної шкали на рівні 100 балів. Потім ці бали конвертуються в стіни.

Як зазначалося вище, фізична, непряма і вербальна агресія об'єднуються в загальний індекс агресивного реагування, а образа і підозрілість використовуються як індекс ворожості.

Використовуючи цю методику, важливо пам'ятати, що агресія як риса особистості і як поведінковий акт може бути зрозуміла в контексті психологічного аналізу мотиваційно-потребової сфери людини.

Тому тест А. Басса та А. Дарка слід використовувати в комплексі з іншими методиками.

Третя методика - тест А. Ассінгера - була використана для визначення агресивності у стосунках з однолітками (Додаток В). За допомогою тесту А. Ассінгера можна визначити, чи є людина достатньо коректною та комунікабельною у стосунках з іншими. Для отримання більш об'єктивних відповідей колеги можуть провести експертне оцінювання, в якому вони відповідають на запитання один одного. Таким чином можна зрозуміти, наскільки правильною і адекватною є самооцінка людини. Тест складається з 20 запитань, і респондент повинен вибрати одну відповідь, яка є правильною для нього або неї.

Результати обробляються та інтерпретуються за наступною схемою.

За відповіді «а» нараховується 1 бал, за відповідь «b» - 2 бали, за відповідь «с» - 3 бали.

Якщо респондент набрав 45 і більше балів. Ви надмірно агресивні

Ви часто неврівноважені та жорстокі по відношенню до інших. Ви готові покладатися на власні методи, щоб досягти успіху за рахунок інтересів інших і піднятися на вершину управлінської драбини. Тому Вас не дивує ворожість з боку колег, і Ви будете прагнути покарати їх за найменшої провокації.

36-44 бали Ви помірно агресивні, але достатньо впевнені в собі, щоб жити далі.

35 - балів або менше. Ви надмірно миролюбні, але це пов'язано з непевненістю у власних силах і здібностях. Це не означає, що ви будете гнутися, як травинка від будь-якого подиху вітру. Однак ви могли б бути трохи рішучішими!

Якщо ви набрали 3 бали за більш ніж 7 питань і 1 бал за менш ніж 7 питань, ваша агресивна поведінка є більш деструктивною, ніж конструктивною. Ви схильні до необдуманих вчинків і гарячих суперечок. Ви ставитеся до людей зверхньо, а ваша поведінка призводить до конфліктних ситуацій, яких можна було б уникнути.

Ви надмірно стримані, якщо набрали 1 бал за відповіді на понад 7 запитань і 3 бали - за відповіді на менш ніж 7 запитань. Це не означає, що ви не вибухаєте агресивними емоціями, але ви занадто ретельно їх пригнічуєте.

Останнім у переліку емпіричних методів дослідження був авторський опитувальник "Я - підліток: які особливості твоїх стосунків з оточуючими", метою якого було виявлення особливостей стосунків підлітків з оточуючими (Додаток Г).

Базою емпіричного дослідження був Криворізький фаховий коледж торгівлі та рестораннобізнесу. У вибірку дослідження ввійшли 40 студентів ХТ-23-1 та ХТ-23-2, 16-17 років, із яких 20 дівчат та 20 хлопців. Дослідження здійснювалося в онлайн режимі із кожним здобувачем освіти окремо.

Дослідження предмета нашої кваліфікаційної роботи відбувалось у два етапи. Метою першого етапу було проведення теоретичного аналізу досліджуваної проблеми. Другий етап складався з підготовки емпіричного дослідження, діагностики гендерних відмінностей в агресивній поведінці підлітків та аналізу отриманих результатів. Усім респондентам було надіслано анкету з трьома методиками, інструкцією щодо заповнення та бланком для відповідей.

У розділі 2.2 представлено результати констатувального експерименту з емпіричного дослідження гендерних відмінностей агресивності в підлітковому віці та наведено результати математичної обробки.

2.2 Результати констатувального дослідження

Перший етап був присвячений виявленню агресивних реакцій у молоді за допомогою методики діагностики показників і форм агресії (А. Басса та А. Дарка). Кількісні результати представлені в таблиці 2.1. Опитування показало, що серед респондентів немає молоді з дуже високим показником агресивності, але 7,5% мають високий показник, а 57% - підвищений. Дуже високий, високий та підвищений індекси ворожості спостерігалися у 70% підлітків. Найпоширенішими формами агресії є фізична, непряма та образа. Таким чином, думка вчених підтверджує, що проблема агресії є проблемою сьогодення і що проблема підліткової агресії є однією з найсерйозніших проблем суспільства. Кількісні показники результатів використання цієї методики наведено на рисунку 2. 1.

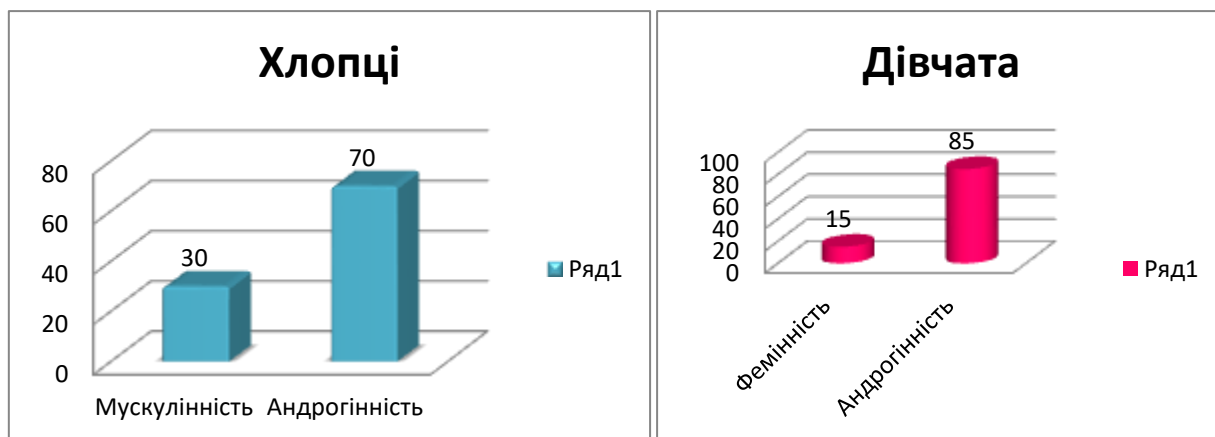

Рис. 2.1. Кількісні показники дослідження маскулінності-фемінності

Як зазначалося в пункті 2.1, андрогінність - це наявність в людині як маскулінних, так і фемінних рис. Психологічна андрогінність проявляється в поведінці, яку можна виявити за високими показниками за фемінною та маскулінною шкалами, та іміджева андрогінність, яка проявляється в зовнішності поєднанням маскулінних та фемінних рис. Згідно з науковими джерелами, андрогінні люди можуть бути більш незалежними та енергійними в ситуаціях, а також мати впевненість у собі, бути доступними, турботливими та люблячими, а отже, більш гнучкими в різних ситуаціях [2].

Андрогінність - це психосоціальна, а не фізіологічна чи анатомічна риса. Тому, на нашу думку, андрогінність може бути ознакою гендеру у підлітків.

Андрогінність не відповідає біологічній статі, а виражається різним співвідношенням маскулінності та фемінності у дівчат та хлопців.

Для діагностики особливостей ворожості у підлітків ми використувували опитувальник А. Басса та А. Дарка (друга методика).

Показники форм прояву агресії підлітків за методикою А.Басса і А.Дарки у відсотках.

За результатами другої методики, у відсотковому відношенні серед хлопців 5 балів, тобто максимальна позначка, по шкалі «*фізична агресія*» була виявлена у 25% респондентів, 4 бали – у 35%, 3 бали – у 25%, 2 бали – у 5%, 1 – у 5% і 0 балів – у 5%. За шкалою «*непряма агресія*» ми отримали такі показники: 5 балів – жодного опитуваного, 4 бали – 25% респондентів, 3 бали – 20%, 2 бали – 15%, 1 – 25%, 0 балів – у 15% опитуваних. По шкалі роздратування 5 балів – 15%, 4 бали – 30%, 3 бали – 30%, 2 бали – 20%, 1 – жодного респондента, 0 балів – 5%. За шкалою «*негативізм*» 5 балів набрало 25% опитуваних, 4 бали – 25%, 3 бали – 20%, 2 бали – 15%, 1 – 5%, 0 балів – у 10% тестованих. Шкала «*образливість*»: 5 балів не набрав ніхто, 4 бали – жодного респондента, 3 бали – 15%, 2 бали – 40%, 1 – 30%, 0 балів – 15% підлітків хлопців. Шкала «*підозрілість*»: 5 балів – 10%, 4 бали – 20%, 3 бали – 15%, 2 бали – 25%, 1 – 25%. 0 балів – 5%. По шкалі «*вербальна агресія*» 5 балів набрало 10% респондентів, 4 бали – 25%, 3 бали – 25%, 2 бали – 20%, 1 – 20%, 0 балів не набрало жодного респондента. За шкалою «*почуття провини*» 5 балів не набрав ніхто, 4 бали – 30%, 3 бали – 30%, 2 бали – 20%, 1 – 15%, 0 балів – 5% опитуваних.

Серед дівчат за першою шкалою «*фізична агресія*» 5 балів набрало 10%, 4 бали – 30%, 3 бали – 35%, 2 бали – 5%, 1 – 10%, 0 балів набрало 10% опитуваних. По шкалі *непряма агресія* ми отримали наступні результати: 5 балів – 5%, 4 бали – 15%, 3 бали – 45%, 2 бали – 25%, 1 – 5%, 0 балів – 5%. Шкала *роздратування*: 5 балів – 10% опитуваних, 4 бали – 55%, 3 бали – 30%,

2 бали – жодної респондентки, 1 – 5%, 0 балів – жодної. За шкалою *негативізм* 5 балів набрало 15% опитуваних дівчат, 4 бали – 40%, 3 бали – 15%, 2 бали – 5%, 1 – 15%, 0 балів – 10%. Шкала *образливість*: 5 балів – 5%, 4 бали – 10%, 3 бали – 35%, 2 бали – 20%, 1 – 15%, 0 балів – 15% респонденток. По шкалі *підозрілість* 5 балів не набрало жодного опитуваного, 4 бали – 10%, 3 бали – 40%, 2 бали – 25%, 1 – 10%, 0 балів – 15%. Шкала *вербальна агресія*: 5 балів набрало 5% дівчат, 4 бали – 15%, 3 бали – 30%, 2 бали – 25%, 1 – 15%, 0 балів – 10%. Шкала *почуття провини*: 5 балів 5% дівчат, 4 бали – 30%, 3 бали – 20%, 2 бали – 15%, 1 – 25%, 0 балів – у 5% респонденток. Кількісні показники результатів використання методики наведено на рисунках 2.2 та 2.3.

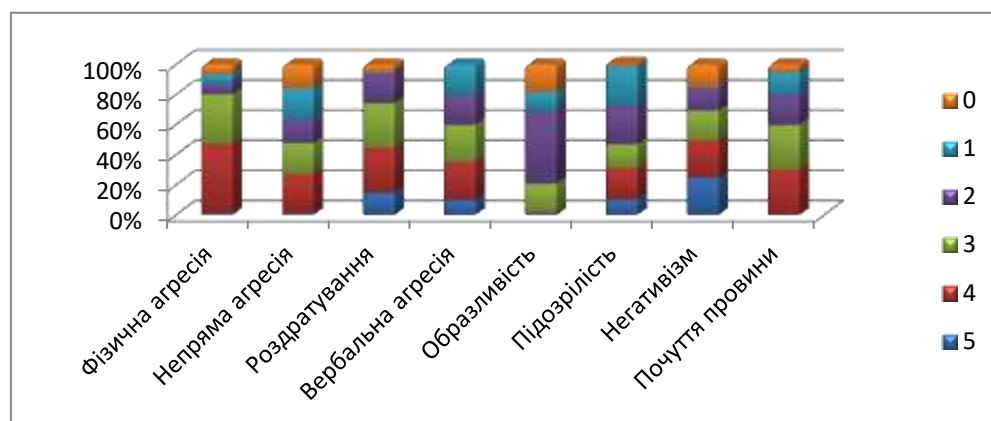

Рис. 2.2. Кількісні показники діагностики прояву ворожості підлітками-юнаками

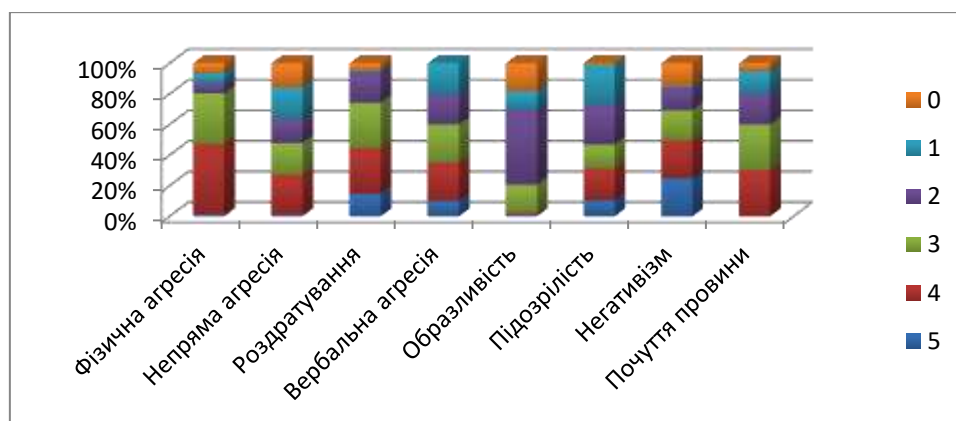

Рис. 2.3. Кількісні показники діагностики прояву ворожості підлітками-дівчатами

Показники на рис. 2.2. та 2.3 дозволяють порівняти особливості ворожості між дівчатами та хлопцями підліткового віку. Можна порівняти специфіку двох груп. За шкалою фізичної агресії. За шкалою фізичної агресії дівчата та хлопці

За шкалою непрямой агресії дівчата і хлопці мають однакові показники, а дівчата дещо вищі, ніж хлопці. За шкалою дратівливості більша частка дівчат є більш дратівливими, ніж хлопці. За шкалою негативізму, знову ж таки, більша частка дівчат має вищі показники. Найвищий бал за шкалою агресивності - 3 для хлопців і 5 для дівчат, але мало хто набирає цей рівень. За шкалою підозрілості хлопці більш схильні до цього, ніж дівчата. Вербальна агресія: хлопці набрали високі бали, жоден респондент не отримав нуль, тоді як більша частка дівчат або взагалі не мали вербальної агресії, або набрали від двох до трьох балів. Почуття провини: хоча різниця не є значущою, результати методики показують, що дівчата відчувають його дещо сильніше.

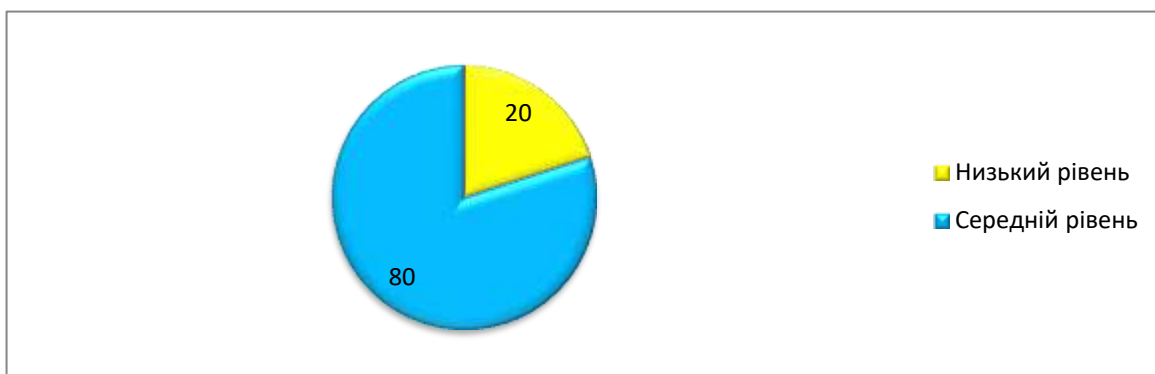

Рис. 2.4. Кількісні показники дослідження агресивності у стосунках з однолітками (показники хлопців)

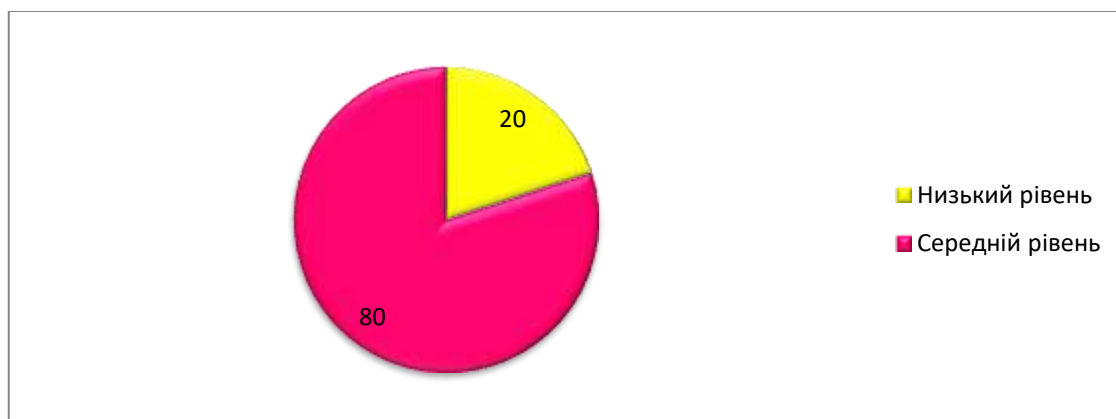

Рис. 2.5. Кількісні показники визначення агресивності у стосунках з однолітками (показники дівчат)

За даною методикою агресія у стосунках діагностувалася на трьох рівнях: низькому, середньому та високому. З рисунків 2.4 та 2.5 видно, що жоден з респондентів не вказав на високий рівень агресії, тоді як 85% чоловіків вказали на середній рівень агресії та 15% на низький рівень. Серед дівчат: серед дівчат 80% мають середній рівень агресії, а 20% - низький рівень агресії. Результати цієї методики не показують значущих відмінностей між двома групами. 85% хлопців та 80% дівчат демонструють середній рівень агресії у своїх стосунках.

Для того, щоб дослідити взаємозв'язок між показниками фемінності та маскулінності та показниками ворожості й агресивності, результати були оброблені математично за методикою С. Бема, А. Басса та А. Дарки, А. Ассінгера. Для визначення нормальності розподілу використовувався критерій Колмагорова-Смірнова з подальшим обчисленням коефіцієнта рангової кореляції Пірсона для перевірки нормальності розподілу даних.

		Агресивність	Образливість	Підозрілість	Вербальна. агресія	Почуття. провини	Маскулінність	Фемінність
Агресивність	Корреляція Пірсона	1	,175	,011	,360*	-,007	,281	-,219
	Знч. (2-сторон)		,281	,948	,023	,968	,079	,174
	N	40	40	40	40	40	40	40
Образливість	Корреляція Пірсона	,175	1	,190	-,039	,355*	-,227	,308
	Знч. (2-сторон)	,281		,239	,812	,025	,159	,053
	N	40	40	40	40	40	40	40
Підозрілість	Корреляція Пірсона	,011	,190	1	,046	,249	-,231	,009
	Знч. (2-сторон)	,948	,239		,777	,121	,152	,958
	N	40	40	40	40	40	40	40
Вербальна. агресія	Корреляція Пірсона	,360*	-,039	,046	1	-,155	,190	-,261
	Знч. (2-сторон)	,023	,812	,777		,338	,241	,104
	N	40	40	40	40	40	40	40
Почуття. провини	Корреляція Пірсона	-,007	,355*	,249	-,155	1	-,194	,145
	Знч. (2-сторон)	,968	,025	,121	,338		,231	,373
	N	40	40	40	40	40	40	40
Маскулінність	Корреляція Пірсона	,281	-,227	-,231	,190	-,194	1	-,515**
	Знч. (2-сторон)	,079	,159	,152	,241	,231		,001
	N	40	40	40	40	40	40	40
Фемінність	Корреляція Пірсона	-,219	,308	,009	-,261	,145	-,515**	1
	Знч. (2-сторон)	,174	,053	,958	,104	,373	,001	
	N	40	40	40	40	40	40	40

Рис. 2.6. Кореляційний зв'язок маскулінності та фемінності з агресивністю та проявами ворожості

Аналіз результатів, отриманих за допомогою статистичного методу рангової кореляції (див. рис. 2.6), показав, що кореляційні зв'язки зафіксовані між показниками кожної методики в межах статистичної значущості $p \leq 0,05$:

"Методика діагностики ворожості в підлітковому віці" А. Басса та А. Дарки та "Тест Ассінгера" на визначення агресивності у стосунках. Кореляційні зв'язки зафіксовані між показниками "тесту Ассінгера" в межах статистичної значущості $p \leq 0,05$. Кореляції були встановлені за показниками агресії, вербальної агресії, образи та почуття провини.

За допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена, тип розподілу якого відрізняється від нормального, визначалися кореляції між показниками фемінності та маскулінності та показниками фізичної агресії, непрямой агресії, дратівливості та негативізму. Результати кореляційного дослідження представлені на рисунку 2.7.

			Фізична агресія	Непряма агресія	Роздратування	Негативізм	Маскулінність	Фемінність
ро Спірмена	Фізична агресія	Коефіцієнт кореляції	1,000	,178	,163	,072	,323*	-,223
		Знч. (2-сторон)		,271	,315	,659	,042	,167
		N	40	40	40	40	40	40
	Непряма агресія	Коефіцієнт кореляції	,178	1,000	,183	,353*	-,025	,184
		Знч. (2-сторон)	,271		,257	,026	,879	,256
		N	40	40	40	40	40	40
	Роздратування	Коефіцієнт кореляції	,163	,183	1,000	,226	-,078	,146
		Знч. (2-сторон)	,315	,257		,161	,632	,370
		N	40	40	40	40	40	40
	Негативізм	Коефіцієнт кореляції	,072	,353*	,226	1,000	,139	-,077
		Знч. (2-сторон)	,659	,026	,161		,393	,637
		N	40	40	40	40	40	40
	Маскулінність	Коефіцієнт кореляції	,323*	-,025	-,078	,139	1,000	-,583**
		Знч. (2-сторон)	,042	,879	,632	,393		,000
		N	40	40	40	40	40	40
	Фемінність	Коефіцієнт кореляції	-,223	,184	,146	-,077	-,583**	1,000
		Знч. (2-сторон)	,167	,256	,370	,637	,000	
		N	40	40	40	40	40	40

Рис. 2.7. Кореляційний зв'язок маскулінності та прояву фізичної агресії

Як видно з рисунку 2.7, існує бінарна позитивна кореляція між маскулінністю та фізичною агресією на рівні 0,05 (95%). Отримані кореляції та рівні їхньої значущості вказують на те, що маскулінні хлопці більш схильні до фізичної агресії, ніж андрогінні або фемінінні хлопці.

Четвертим пунктом психологічного інструментарію є опитувальник для виявлення особливостей стосунків підлітків з оточуючими.

Досліджувані були віком від 16 до 17 років. Опитувальник включав 11 запитань, що стосувалися особистісних якостей підлітків, сприйняття ними інших людей та спілкування з батьками. Особистісні якості дівчат і хлопців були схожими у питаннях про людей, які є для них прикладом для наслідування. Найпоширенішими відповідями були харизматичні люди, які чогось досягли, а також прості та життєрадісні люди. Однак ставлення респондентів до рольових моделей не було гендерно специфічним. На запитання про поведінкові зміни, пов'язані з переходом до підліткового віку, більшість відповіли, що стали більш незалежними, агресивними та індивідуалістичними.

Вони стали більш депресивними, замкнутими, імпульсивними та відповідальними. Більшість опитаних нами підлітків проявляли агресію по відношенню до однокласників, друзів, батьків і тих, хто вперше проявив агресивну поведінку по відношенню до них, а деякі говорили, що не проявляють агресію, тому що це неприйнятно. У більшості випадків респонденти проявляли агресію у формі роздратування, гніву та бажання завдати фізичної шкоди. Причинами цього вони називають несправедливе ставлення до них дорослих або надмірне роздратування. Після того, як на них напали, майже всі сказали, що намагатимуться заспокоїти, а деякі сказали, що застосують фізичну силу. Щодо порад одноліткам для запобігання агресії, то респонденти радили їм бути більш стриманими та менше звертати увагу на провокації. Щодо порад батькам, то всі респонденти написали, що дорослі повинні більше розмовляти зі своїми дітьми та більш стримано ставитися до перепадів настрою своїх дітей.

2.3. Рекомендації щодо зниження конфліктності й агресивності у підлітків.

У сучасній літературі поняття корекції визначається як виправлення (часткове або повне) дефектів психічного і фізичного розвитку аномального

суб'єкта за допомогою спеціальної системи психолого-педагогічних прийомів і засобів. Крім того, корекція розглядається як психолого-педагогічний вплив, який не обмежується навчальними вправами, спрямованими на виправлення або усунення окремого дефекту, а передбачає вплив на всю особистість [32]. Основною метою корекції є зниження частоти проявів девіантної поведінки. Корекція розглядається як спосіб або засіб подолання та послаблення девіантної поведінки через формування відповідних і важливих якостей [33].

Ми розробили корекційну програму, спрямовану на зниження агресивної поведінки серед молоді. Ця програма є найбільш ефективною лише за умови бажання самих молодих людей змінити свою поведінку та ставлення до оточуючих, а також за підтримки батьків, викладачів та друзів.

Молоді, яка схильна до агресивної поведінки, усвідомлює свої проблеми і хоче їх вирішити, може бути запропонований курс навчання. Програма має на меті допомогти молодим людям краще пізнати себе, навчитися брати на себе відповідальність за власну поведінку, навчитися керувати своїми емоціями та адекватно діяти в конфліктних ситуаціях.

Пропонована програма спрямована на корекцію психологічних особливостей розвитку молодих людей, які перешкоджають їхньому оптимальному розвитку та ефективній адаптації до умов життя, формування адекватної самооцінки, профілактику та зниження рівня тривожності, фрустрації, конфліктних ситуацій та агресивності.

Психокорекційна робота базується на використанні таких корекційних методів:

- когнітивні (розвиток здатності аналізувати свої почуття та ситуації, знаходити способи неагресивного вирішення конфліктів);
- емоційно-спонтанний (навчання конструктивним способам поведінки та рольове програвання важливих життєвих ситуацій);
- поведінковий (навчання технік саморегуляції для контролю небажаних поведінкових імпульсів).

Корекційна робота загалом має будуватися за такими принципами:

- добровільність участі молодшої людини в роботі;
- корекційна робота має ґрунтуватися на результатах психологічної діагностики. Психологічна діагностика передуює психологічному впливу і дозволяє контролювати зміни, що відбуваються в результаті корекційної роботи;
- цілісність. Зміст та організація корекційної роботи повинні забезпечувати комплексний вплив на особистість молодшої людини;
- орієнтованість на вікові психологічні особливості;
- враховувати психологічні та особистісні індивідуальні відмінності молодих людей. Процес створення корекційної програми має враховувати потреби та інтереси особистості, особливості когнітивних здібностей, соціальні установки та особливості соціокультурного середовища;
- системність - корекційна робота вимагає певної логіки та послідовності;
- діяльність - вид діяльності повинен бути таким, щоб підтримувати інтерес молодшої людини. Це може бути навчальна діяльність, спілкування, гра, конструювання, образотворча діяльність тощо.

Цілі програми:

- захистити права та інтереси молодих людей, відновити їхні зв'язки з сім'єю та суспільством;
- сформувані відповідальне ставлення до здоров'я та відповідальну поведінку для збереження здоров'я;
- відновлення позитивної взаємодії з сім'єю, однолітками та іншими значущими дорослими;
- відновлення позитивної взаємодії з одногрупниками та іншими однолітками;
- корекція розвитку особистості молодшої людини.

Програма складається з чотирьох блоків:

1. Підготовчий етап. Блок включає наступні завдання: збір інформації, що дає зрозуміти загальні характеристики студента. Це може бути аналіз

документів, спостереження, бесіди з батьками, викладачами та колом друзів студента.

2. Діагностика етап. Завданнями даного блоку є: дослідження поточного емоційного стану підлітка, рівень фрустрації, тривожності та акцентуацій характеру; виявлення причин агресивної, конфліктної поведінки підлітка. На даному етапі проводяться індивідуальні бесіди та додаткові дослідження з використанням наступних діагностичних методик, що і на констатувальному етапі.

3. Індивідуальна корекція. Завданнями цього блоку є індивідуальне психологічне консультування підлітків, психологічна корекція розвитку та міжособистісна корекція. В індивідуальному консультуванні підлітків спрямовують на усвідомлення та уточнення цілей своєї діяльності, вчать ставити цілі, які дають змогу реалізувати себе як особистість у позитивній діяльності, навчають різним методам самоконтролю, формують мотивацію до позитивних змін, вчать визнавати себе партнером. навчитися сприймати себе як партнера. При цьому важливо, щоб всі висновки дитина робила самостійно, а психологи та соціальні педагоги повинні проводити свою консультативну та корекційну роботу спокійно, впевнено, не поспішаючи і, звичайно, морально. Загальні бесіди про необхідність добре поводитися абсолютно неефективні.

Загальні бесіди про необхідність добре поводитися абсолютно неефективні. На початкових етапах психолог повинен

Докласти чимало зусиль, щоб встановити з підлітком довірливі та дружні стосунки. Діти з агресивною поведінкою мають труднощі у спілкуванні, схильні до недовіри, а іноді й ворожості до дорослих [32].

4. Групова корекція. Завданнями цього блоку є проведення тренінгових занять, спрямованих на розвиток комунікативних навичок, розширення кола спілкування та дозвілля, розвиток емоційної сфери, регуляцію самооцінки та прийняття відповідальності за власну поведінку [34].

Оскільки кожен блок корекційної роботи є важливим, необхідно послідовно вивчати особливості підлітків та їхнього оточення і проводити

індивідуалізовану роботу. Однак тут ми зосередимо увагу на більш розгорнутій формі групової роботи. Ця форма роботи не тільки передбачає процес самоусвідомлення та саморозкриття, але й надає можливість отримати зворотній зв'язок від однолітків. Під час групової роботи відбуваються такі процеси, описані Р. Джозефом та Г. Інгремом у їхньому методі "Вікно Джохалі" [17].

1. Відкриті зони включають поведінку, почуття та мотивації, відомі молодим людям та іншим.

2. Сліпі зони - складаються з речей, про які сам підліток не знає, але про які інші знають, але вважають недоречним говорити (часто це поведінкові або реактивні риси).

3. Приховані області - включають речі, які усвідомлює сам підліток, але про які не знають інші (наприклад, інтимні моменти в житті, страхи, невирішені особисті проблеми).

4. Незвідана територія - це те, що перебуває за межами усвідомлення самого підлітка та інших, але це «щось» у підлітка може мати значний вплив на його життя (наприклад, ранній травматичний досвід, неусвідомлені конфлікти бажань і страхів).

Психологічний тренінг дозволяє розширити першу зону за рахунок звуження другої-четвертої зон. При цьому зменшується "сліпа зона". Разом з тренінговою групою досліджується «несвідома зона», в результаті чого підлітки отримують нові знання і розуміння себе та інших. Групова корекція

Групова корекція передбачає розвиток навичок спілкування та взаємодії за допомогою різноманітних технік.

Окрім зняття напруги, агресії та негативної емоційної енергії, використовуються вправи на розвиток емпатії та кращих рис характеру. На нашу думку, різні види музикотерапії, арт-терапії, казкотерапії та кінотерапії можуть бути ефективно використані в роботі з підлітками з агресивною поведінкою.

Соціально-психологічні тренінгові програми для підлітків з агресивною поведінкою.

В основі програми лежить концепція розвитку самосвідомості.

Метою тренінгу є формування у підлітків образу «Я», стійких форм моральної поведінки, ставлення до себе, розвиток самосвідомості та навичок емоційної і поведінкової саморегуляції.

Групи формуються на основі результатів діагностики молоді віком 16-17 років і складаються з 8-15 осіб з високим рівнем агресії.

Тренінг складається з 15 занять тривалістю 45-60 хвилин кожне і проходить один раз на тиждень після школи протягом трьох місяців. Оскільки метою є корекція поведінки підлітків, наприкінці занять необхідна повторна діагностика.

Основний зміст занять.

1. Аналіз проблем самосвідомості та саморозвитку і постановка найближчих цілей;
2. Пошук шляхів досягнення цілей та навчання моральній поведінці
3. Підвищення згуртованості в групі, саморозкриття учасників тренінгу в процесі групової комунікації.

Методичні прийоми, що використовуються під час тренінгу

1. слово ведучого (вступне та заключне);
2. аналіз проблемної ситуації;
3. бесіда за темою;
4. групові дискусії;
5. тренінг ефективних стилів поведінки;
6. проєктивний малюнок;
7. вправи на самооцінку;
8. рольові творчі ігри
9. завдання на самопізнання.

Кожне заняття має стандартизовану форму і складається з наступних етапів:

1. Перша фаза - 10-хвилинна розминка; 2. Друга фаза - 10-хвилинна розминка; 3. Третя фаза - 10-хвилинна розминка.

Мета: створити в учасників позитивне ставлення до групової діяльності та підвищити рівень довіри в групі.

2. Друга фаза - основна, триває 30-40 хвилин.

Мета: ця фаза заняття спрямована на вирішення завдань, визначених програмою.

Він включає теоретичну частину (бесіди, міні-лекції) та практичну частину, що складається з тренінгових вправ та рольових ігор, як зазначено в програмі. Вирішення проблемних ситуацій Перехід від негативного до позитивного стану. Щоб запобігти перенапруженню учасників групи, завдання можуть також включати елементи музичної або арт-терапії.

3. Третя фаза - останні 10-15 хвилин.

Метою заключної фази є підбиття підсумків роботи. Рефлексія (зворотній зв'язок), особиста оцінка подій, обмін думками, інтеграція досвіду, отриманого під час сесії, закріплення позитивних станів, церемонія прощання. Отримання домашнього завдання.

Вправи для основної частини заняття можна підібрати відповідно до складу групи та інтелектуального розвитку й активності учасників (Додаток Г).

Попросіть учасників вести щоденник, в якому вони будуть описувати свої очікування, враження, почуття і думки, а також аналізувати власний досвід і реакції на події. У щоденнику вони можуть здійснювати процес самопізнання. Така робота дозволяє їм розмовляти з собою і відкрито визнавати свої негативні риси характеру та поведінку, яку вони провокують.

Таку корекційну роботу можуть проводити практикуючі психологи та соціальні педагоги.

Таким чином, корекційну роботу з важковиховуваними підлітками необхідно проводити регулярно і в різних напрямках.

Для подолання підліткової агресії слід заохочувати викладачів до використання таких методів і практик у взаємодії з підлітками.

Перше і найважливіше правило для забезпечення життя людини - це дихання, тобто насичення організму киснем. Це дуже простий спосіб подолання агресії та тривоги, який називається діафрагмальним диханням. Ви контролюєте, якою частиною тіла ви вдихаєте, розміщуючи руки на животі та грудях. Коли ви вдихаєте, ваш живіт повинен розширюватися разом з повітрям. Це показник глибокого дихання: повільно вдихніть на рахунок 1-4, затримайте дихання на 3-4 секунди, знову видихніть через 3-4 секунди і зупиніться. Це дуже проста справа, і її слід виконати кілька разів, поки не спаде напруга. Для більшої ефективності на початку поставте собі оцінку за шкалою від 1 до 10, як ви себе відчуваєте, і спостерігайте за тим, як вона знижується, і продовжуйте виконувати її, поки вона не знизиться більш ніж наполовину.

Наступна техніка, яка рекомендується для подолання підліткової агресії, - це техніка постукування. Її суть полягає у постукуванні пальцями по певних точках на тілі. Також на початку вправи порадьте їм оцінити свою агресію від 1 до 10. Як це робиться Спочатку постукайте по середині голови кінчиками пальців обох рук протягом декількох секунд. Потім перейдіть до лобової частки, тобто області над бровами, потім до скронь і виконуйте всі рухи одночасно обома руками з обох боків. Наступна зона постукування - під очима, постукуючи кожну ділянку по кілька секунд; далі - пахвові западини, чергуючи одну пахву з іншою. Нарешті, кінчиками пальців обох рук по черзі постукуйте по пальцях однієї руки і по пальцях іншої руки. Цю техніку слід повторити щонайменше тричі, доки агресія не зменшиться принаймні вдвічі.

Існує також простіша і швидша техніка постукування, яка називається «Метелик». У цьому випадку постукування робиться тільки в одному місці. Спочатку обидві долоні схрещують великими пальцями разом, потім пальці кладуть на ключицю і постукують до тих пір, поки збудження не вщухне. Щоб

побачити результати цих та інших вправ для подолання різних емоцій, рекомендується спочатку оцінити емоцію або відчуття, над яким ведеться робота.

Отже, у другому розділі кваліфікаційної роботи описано організаційно-методичні компоненти емпіричного дослідження, діагностику дослідження гендерної специфіки агресії у підлітків, аналіз та інтерпретацію отриманих результатів, а також розроблена програма подолання агресивної поведінки у підлітковому віці.

У ході дослідження можна зробити наступні висновки до 2 розділу нашої роботи.

1) Аналіз результатів експерименту показує, що за методикою С. Бем були отримані наступні результати

Методика фемінінності-маскулінності спрямована на визначення гендерної ідентичності і дала такі результати: частка маскулінності серед хлопців у дослідженні склала 30%; частка андрогінності серед хлопців склала 70%; частка фемінінності серед дівчат у дослідженні склала 15%; частка андрогінності серед дівчат у дослідженні склала 85%. Показники фемінінності у хлопців та маскулінності у дівчат були незначними, але були виявлені.

2) Отримані результати свідчать про те, що стать не впливає на вираженість ворожості у підлітків: дівчата та хлопці набрали майже однакові бали за кожною з восьми шкал методики А. Басса та А. Далка. Агресія у дівчат і хлопців найчастіше і найсильніше проявляється у вигляді фізичної агресії, непрямой агресії, роздратування у дівчат, негативізму в обох групах, образи у дівчат і підозрливості у хлопців. Найнижчі показники за шкалами вербальної агресії та почуття провини.

3) За результатами методики оцінки агресії по відношенню до однолітків і дівчата, і хлопці мають майже однакові показники. Високого рівня агресії не має ніхто, 80% дівчат мають середній рівень і 20% - низький, а 85% хлопців мають середній рівень і 15% - низький. Ці результати також свідчать про те, що стать не має значного впливу на прояв агресії у стосунках.

4) Аналіз результатів емпіричного дослідження показує, що між гендером та агресією існує кореляційний зв'язок, який є позитивним з обох сторін та значущим на рівні 0,05 (95%).

5) Результати анкетування показують, що обидві групи підлітків висловлюють схожі зауваження та припущення щодо своїх стосунків з батьками, а форми прояву агресії є однаковими майже для всіх респондентів.

6) Рекомендована програма допоможе заспокоїти, зрозуміти та знизити рівень та інтенсивність агресивної поведінки серед дівчат та хлопців.

ВИСНОВКИ

Метою нашої роботи було дослідження гендерних особливостей прояву агресивності підлітків, що обумовило завдання, які ми поставили.

1. Статеве дозрівання знаменує початок анатомічних і фізіологічних змін в організмі. Підлітки стають більш чутливими та вразливими до всього, що їх оточує. Цей період є переходом від дитини до дорослого і призводить до підліткових криз. Причинами кризи є зміна виду діяльності, поява власної життєвої позиції та нових обов'язків. У підлітків відбуваються зміни в попередньому досвіді, які вважаються критеріями кризи психічного розвитку. Такі реакції на перехід до дорослого життя можна вважати негативним перебігом подій або кризою, але не обов'язково негативною.

2. Агресія та агресивність є структурними одиницями особистості; агресія, у свою чергу, - це поведінка, спрямована на нанесення фізичної або психологічної шкоди комусь або чомусь. Розрізняють два види агресії: пряму і непряму. Пряма агресія - це вроджена риса, особливість особистості, яка проявляється в негативному ставленні до навколишнього світу і вважається, що вона має причину для свого виникнення. У підлітковому віці агресія проявляється інтенсивніше і частіше через більшу вразливість. Агресивність у підлітків і населення загалом може бути пов'язана з дитинством, коли не були задоволені базові потреби, або з поведінкою інших людей.

3. Поняття «гендер» та «стать» - це біологічна ознака, а гендер - це соціально-психологічна ознака. Що стосується гендерної специфіки агресії, то реакція оточуючих, коли агресивно діє чоловік, буде більш лояльною, ніж коли агресивно діє жінка. Згідно з гендерними стереотипами, агресивна поведінка є неприйнятною для жінок. Чоловічі типи характеризуються як агресивні за своєю природою. Підлітки можуть поводитися агресивно внаслідок суперечностей у процесах статевого дозрівання, загального розвитку та соціального дорослішання.

Реакція підлітків на статеве дозрівання може бути різною через протиріччя в процесах статевого дозрівання, загального розвитку та соціального дорослішання. У них формуються нові типи поведінки, характерні для дорослих.

4. Для дослідження теми кваліфікаційної роботи були обрані психодіагностичні методики: за допомогою методики «маскулінність-фемінінність» С. Бема визначалася статева приналежність підлітків, при обробці результатів опитувальника А. Басса і А. Дальки досліджувалися можливі характеристики ворожості, а по відношенню до однолітків використовувався тест А. Ассінгера. визначався рівень агресивності та використовувався авторський опитувальник "Я - підліток: які особливості твоїх стосунків з оточуючими" для дослідження особливостей взаємовідносин підлітків з оточуючими.

5. Маскулінність і фізична агресія корелюють між собою, причому більш маскулінні особистості більш схильні до прояву цього типу агресії. Також було виявлено, що стать не впливає на прояв агресії. За результатами опитувальника, хлопці та дівчата показали однаковий ступінь агресивності та однаковий тип агресії, відрізняючись лише за трьома шкалами. Результати анкетування показують, що і дівчата, і хлопці давали схожі відповіді, що свідчить про те, що підлітки цікавляться схожими речами і мають схожі погляди на життя.

6. Отримані та проаналізовані дані дозволяють зрозуміти психологічні чинники агресії в поведінці підлітків та спрямувати корекційну роботу

7. Розроблено корекційні тренінгові програми, спрямовані на корекцію агресивної поведінки підлітків. Корекція агресії - це систематична спільна діяльність, в якій психологи, соціальні педагоги, батьки та діти спільно працюють над подоланням такої поведінки, розвивають навички вирішення проблем, формують адекватну самооцінку та використовують знання, вміння та навички в реальних життєвих ситуаціях.

Корекційна програма складається з чотирьох блоків та 15 занять, в яких використовуються різноманітні техніки, спрямовані на розвиток навичок спілкування та взаємодії, зняття агресії та негативної емоційної енергії, розвиток особистості.

8. За результатами дослідження розроблено практичні рекомендації для практичних психологів та соціальних педагогів щодо роботи з підлітками, які мають ознаки агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреев Ю. С. Теоретичні передумови прояву та попередження агресивної поведінки серед дітей та підлітків. *Вісник ЛНУ ім.Тараса Шевченка*. 2012. № 19 . С. 196-204
2. Афанасьєва В.В. Соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки підлітків у діяльності загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05. Луганськ, 2011. 22 с.
3. Балакірева О.М. Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді : монографія . Київ : УІСД ім. О. Яременка, 2007. 128 с.
4. Вікова психологія: навч. посібник / за ред.: О. В. Алпатова. Київ : НАУ, 2017. 140 с.
5. Волянська Є. В. Соціокультурна детермінанта підліткової агресії. Київ : ПЦ «Фоліант», 2004. 174 с.
6. Грінберг Дж. Управління стресом. Київ; 2002. Т 5.285 с.
7. Гайдамашко І.А. Подолання агресії як соціально-педагогічна проблема: зб. наук. пр. / гол. ред. А.Й. Сиротенко. Хмельницький : ХГПА, 2008. Вип. 3. С. 53–55.
8. Донченко Є. О. Особистість: конфлікт, гармонія : навч. посіб. Київ : Либідь, 2004. 158 с.
9. Качанова Ю.В. Агресивність та агресія як соціологічні категорії. Наукові праці. Соціологія.Київ, 2010. Вип. 133. С. 50–54.
10. Кириленко Т. С. Пошук гармонії: емоційні переживання та стани особистості (вчинково-орієнтований підхід): монографія. Видавничо-поліграфічний центр " Київський університет". Київ, 2004. 100с.
11. Кириленко Т.С. Емоційне самопізнання особистості: переживання та стани. *Психологія у ХХІ столітті: перспективи розвитку*. Матер. VI Костюківських читань. Київ, 2003. В 3. Т. 2.

12. Кириленко Т.С. Психологія спорту. Регуляція психічних станів: навч. посібник. Київ, 2002. 189 с.
13. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості. Київ: «Либідь», 2007. 156 с.
14. Кононко О. Дитяча агресія: специфіка, причини виникнення, виховання вміння її долати. *Нова педагогічна думка*. 2018. №3. С. 80-85
15. Кравчук С.Л. Особливості агресивних проявів особистості в залежності від її гендерної ролі . *Психологія: зб. наук. пр. Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова*. Київ, 2000. Вип. 3 (10). С. 87-92.
16. Крайніков Е.В. Психологія розвитку : словник-довідник. Київ : Арістей, 2004. 260 с.
17. Кукурудза Т. Причини виникнення підліткової агресії. *Social Work and Education*, № 1, С. 76-81. 2014. URL: <http://journals.uran.ua/swe/article/view/67775>
18. Кульчинська О. І. Емоційна та інтелектуальна поведінка. Київ, 2003. 274 с.
19. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): навч. посібник . Київ: ЦНЛ, 2005. С. 5-14.
20. Макаруч Н.О. Агресія та агресивна поведінка як психічний засіб особистісної саморегуляції підлітків із порушеннями розумового розвитку. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. Київ, 2014. Вип. 25. С. 215-225.
21. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: навч. посіб. Київ : МАУП, 2000. 255с.
22. Наугольник Л.Б. Психологія стресу : підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с
23. Русинка І.І. Конфліктологія. Психологія запобігання і управління конфліктами: навчальний посібник . Київ, Основа. 2007. 337с.
24. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навч. посіб. Київ. Академвидав, 2005. 448 с.

25. Психологічна енциклопедія /за ред. О.М.Степанов. Київ, 2006. 424 с.
26. Савчин М. В. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
27. Саннікова О. П. Феноменологія особистості: Вибрані психологічні праці. Одеса: СМІЛ, 2003. 215 с
28. Сергеева К.В. Впровадження програм профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. Чернігів : ЧНПУ, 2016. Вип. 133. С. 190–194.
29. Смалько Ф.В. Сучасні аспекти вивчення поведінкової та вербальної агресії. *Психологія: реальність і перспективи*. 2014. № 3. С. 135-138.
30. Сучасний тлумачний психологічний словник / за ред. В. Шапар. Хакрків : Прапор, 2005. 640 с.
31. Федух І.С. Психологічні особливості проявів агресивності в ранньому юнацькому віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01. Київ, 2007. 21 с.
32. Чайковська О.М. Психологічні особливості конфліктності особистості у підлітковому віці. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Педагогіка і психологія. Львів. 2013, Вип. 38 (1). С. 251-257.
33. Чала О.А. Сутність та детермінанти деструктивної конфліктності особистості. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*; серія № 12. Психологічні науки. 2009, № 26 (50), Ч. I. С. 399-402
34. Шебанова С.Г. Психокорекція агресивної поведінки. *Педагогіка та психологія*. 2014. №3. 15-23
35. Яновська Т.А. Взаємоз'вязок прояву психологічного конфлікту з емоційною сферою підлітків. *Молодий вчений*. Львів. 2015, № 2. С. 235- 238.

ДОДАТКИ

Додаток А

Маскулинность-фемининность, BSRI (Сандра Бем)

1. Верящий в себя
2. Умеющий уступать
3. Способный помочь
4. Склонный защищать свои взгляды
5. Жизнерадостный
6. Угрюмый
7. Независимый
8. Застенчивый
9. Совестьливый
10. Атлетический
11. Нежный
12. Театральный
13. Напористый
14. Падкий на лесть
15. Удачливый
16. Сильная личность
17. Преданный
18. Непредсказуемый
19. Сильный
20. Женственный
21. Надежный
22. Аналитичный
23. Умеющий сочувствовать
24. Ревнивый
25. Способный к лидерству
26. Заботящийся о людях
27. Прямой, правдивый
28. Склонный к риску
29. Понимающий других
30. Скрытный
31. Быстрый в принятии решений
32. Сострадающий
33. Искренний
34. Полагающийся только на себя (самодостаточный)
35. Способный утешить

36. Тщеславный
37. Властный
38. Имеющий тихий голос
39. Привлекательный
40. Мужественный
41. Теплый, сердечный
42. Торжественный, важный
43. Имеющий собственную позицию
44. Мягкий
45. Умеющий дружить
46. Агрессивный
47. Доверчивый
48. Малорезультативный
49. Склонный вести за собой
50. Инфантильный
51. Адаптивный, приспособляющийся
52. Индивидуалист
53. Не любящий ругательств
54. Не систематичный
55. Имеющий дух соревнования
56. Любящий детей
57. Тактичный
58. Амбициозный, честолюбивый
59. Спокойный
60. Традиционный, подверженный условностям

Додаток Б**«Опитувальник А.Басса та А.Дарки»****(скорочена адаптація для дітей та підлітків Г.А. Цукермана)**

для діагностики особливостей прояву ворожості підлітків

Інструкція: Дорогий друже, слухаючи або читаючи подані нижче твердження, примірай, наскільки вони відповідають твоїй поведінці. На запитання відповідай «Так» або «Ні», поставивши у бланку відповідей відповідно «+» або «-».

Текст опитувальника:

1. Якщо я розсерджуся, я можу ударити кого-небудь.
2. Іноді я дратуюся настільки, що кидаю який-небудь предмет.
3. Я легко дратуюся, але швидко заспокоююся.
4. Поки мене не попросять по-хорошому, я не виконаю прохання.
5. Мені здається, що доля до мене несправедлива.
6. Я знаю, що люди говорять про мене за спиною.
7. Я не можу утриматися від суперечки, якщо зі мною не згодні.
8. Якщо мені доводилося когось обманути, я відчував почуття провини.
9. Мені здається, що я не здатен вдарити людину.
10. Мені не раз доводилося битися.
11. Коли я дратуюся, я ляскаю дверима.
12. Іноді люди дратують мене просто своєю присутністю.
13. Я порушую закони і правила, які мені не подобаються.
14. Іноді мене гризе заздрість, хоча я цього не показую.
15. Я думаю, що багато людей не люблять мене.
16. Я вимагаю, щоб люди шанували мої права.
17. Іноді в голову приходять думки, яких я соромлюсь.
18. Я знаю людей, які здатні довести мене до бійки.
19. Іноді я виражаю гнів тим, що стукаю по столу.
20. Я часто відчуваю, що можу вибухнути, як порохова бочка.

21. Якщо хтось намагається мною командувати, я йду йому наперекір.
22. Немає людей, яких я б по-справжньому ненавидів.
23. Мене легко образити.
24. Багато людей мені заздять.
25. Якщо я злюся, я можу вилятися.
26. Люди, які ухиляються від роботи, повинні відчувати почуття провини.
27. Якщо не розуміють слів, я застосовую силу.
28. Іноді я хапаю перший предмет, що попався під руку, і ламаю його.
29. Я можу нагрубіяти людям, які мені не подобаються.
30. Коли зі мною розмовляють звисока, мені нічого не хочеться робити.
31. Зазвичай я прагну приховувати погане відношення до людей.
32. Іноді мені здається, що наді мною сміються.
33. Якщо хтось дратує мене, я говорю усе, що про нього думаю.
34. На удар я відповідаю ударом.
35. У суперечці я часто підвищую голос.
36. Я дратуюся через дрібниці.
37. Того, хто любить командувати, я прагну поставити на місце.
38. Я заслуговую на більше похвал і уваги, чим отримую.
39. У мене є вороги, які хотіли б мені зашкодити.
40. Я можу погрожувати, хоча і не збираюся виконувати погрози.

Тест А. Ассінгера (оцінювання агресивності у стосунках)

Оцінювання агресивності у стосунках

Підкресліть відповідь:

I. Чи схильні Ви шукати шляхи до примирення після чергового службового конфлікту?

1. Завжди.
2. Інколи.
3. Ніколи.

II. Як Ви поведетесь у критичній ситуації?

1. Переживаєте внутрішнє кипіння.
2. Зберігаєте спокій.
3. Втрачаєте самоконтроль.

III. Яким вважають Вас колеги?

1. Самовпевненим та заздрисним.
2. Дружелюбним.
3. Спокійним і незаздрисним.

IV. Як Ви відреагуєте, якщо Вам запропонують відповідальну посаду?

1. Приймете її з деякими побоюваннями.
2. Погодитесь без коливань.
3. Відмовитесь від неї заради особистого спокою.

V. Як Ви будете поводитись, якщо хтось із колег без дозволу візьме з Вашого столу папір?

1. Отримає від Вас «на горіхи».
2. Змусите повернути.
3. Запитаєте, чи не потрібно йому ще що-не-будь.

VI. Якими словами Ви привітасте чоловіка (дружину), якщо він (вона) повернувся з роботи пізніше, ніж звичайно?

1. «Що це тебе так затримало?»
2. «Де ти стирчиш допізна?»
3. «Я вже почав (почала) хвилюватися».

VII. Як Ви поведетесь за кермом автомобіля?

1. Чи намагаєтесь обігнати машину, яка «показала Вам хвіст»?
2. Вам байдуже, скільки машин Вас обігнало.
3. Помчитесь з такою швидкістю, щоб ніхто не наздогнав Вас.

VIII. Якими Ви вважаєте свої погляди на життя?

1. Збалансованими.
2. Легковажними.
3. Досить категоричними.

IX. Які заходи Ви вживаєте, якщо не все вдається?

1. Намагаєтесь перекласти провину на іншого.
2. Примиряєтесь.
3. Стаєте надалі обережнішим.

X. Як Ви відреагуєте на фейлетон про випадки розпущеності серед сучасної молоді?

1. «Час уже заборонити їм такі розваги».
2. «Потрібно створити для них можливість організовано і культурно відпочивати».
3. «І чого ми стільки з ними клопочемось?»

XI. Що Ви відчуваєте, якщо посаду, яку Ви хотіли обійняти, посів інший?

1. «І навіщо я на це нерви витрачав?»
2. «Напевне, його фізіономія шефу приємніша».
3. «Можливо, в мене це вийде наступного разу».

XII. Як Ви переглядаєте страшний фільм?

1. Боїтесь.
2. Нудитесь.
3. Отримуєте справжнє задоволення.

XIII. Якщо через дорожню пробку Ви запізнюєтесь на важливу нараду?

1. Будете нервувати під час засідання.
2. Спробуєте викликати поблажливість партнерів.
3. Засмутитесь.

XIV. Як Ви ставитесь до своїх спортивних успіхів?

1. Обов'язково намагаєтесь виграти.
2. Цінуєте задоволення відчутти себе знову молодим.
3. Дуже сердитесь, якщо не щастить.

XV. Як Ви вчините, якщо Вас погано обслуговували в ресторані?

1. Стерпите, уникаючи скандалу.
2. Викличете метрдотеля і зробите йому зауваження.
3. Звернетесь зі скаргою до директора ресторану.

XVI. Як Ви будете поводитись, якщо Вашу дитину образили в школі?

1. Поговорите із вчителем.
2. Влаштуєте скандал батькам «малолітнього злочинця».
3. Порадити дитині дати відсіч.

XVII. Яка, на Вашу думку, Ви людина?

1. Середня.
2. Самовпевнена.
3. Пробивна.

XVIII. Що Ви відповісте підлеглому, з яким зіткнулись у дверях установи, якщо він почавпросити вибачення?

1. «Вибачте, це моя провина».
2. «Нічого, пусте».
3. «А уважнішим Ви бути не можете?!»

XIX. Як Ви відреагуєте на статтю в газеті про випадки хуліганства серед молоді?

1. «Коли ж нарешті будуть прийняті конкретні міри?!»
2. «Потрібно ввести тілесні покарання».
3. «Неможна все звалювати на молодь, винні й вихователі!»

XX. Уявіть, що Вам доведеться заново народитись, але вже твариною. Яку тварину Виоберете?

1. Тигра чи леопарда.
2. Домашню кішку.
3. Ведмедя.

Анкета

«Я підліток: у чому полягають особливості моїх стосунків з оточуючими?»

(за Барановською Л.В.)

1. Ваш вік.
2. Ваша стать.
3. Назвіть провідні риси Вашого характеру.
4. Які особистості Вам найбільше імпонують? Чи пов'язане ставлення до них із їхньою статеву належністю?
5. Що у Вашій поведінці з'явилося у зв'язку з переходом до підліткового віку?
6. Чи виявляєте ви агресивність у спілкуванні з оточуючими? Хто найчастіше стає мішенню Вашої агресії?
7. У чому виявляється прояв Вашої агресивності:
 - роздратування;
 - гнів;
 - образливість словесна;
 - прагнення нанести тілесні ушкодження;
 - інше.
1. Якими, на Вашу думку, є причини Вашої агресивності?
2. Ваші дії після вияву агресивності.
3. Що Ви порадили б одноліткам стосовно попередження агресивної поведінки?
4. Що б Ви порадили батькам щодо недопущення проявів агресивної поведінки їхніми дітьми-підлітками?